

Hela familjen gör utlandstjänst

En enkätstudie av de anhörigas upplevelser av utlandstjänsten

Inledning	3
Sammanfattning	5
Undersökningen.....	6
Make, maka, sambo.....	6
Föräldrar och syskon	6
Undersökningsresultatens relevans	6
Definitioner	7
Anhörig.....	7
Soldat/officer.....	7
Familjerna är positiva till att deras partner/son/dotter gör utlandstjänst... ..	8
Information till de anhöriga viktigt.....	11
Utlandstjänsten är en påfrestning för både personalen och deras anhöriga.....	14
Officerare och soldater	14
Familjen.....	15
Tre av tio anhöriga går ner i arbetstid.....	21
Barnen värda en egen rubrik	22
Hemresorna är mycket uppskattade	23
Mer stöd och praktisk hjälp efterfrågas	24
Stöd till anhöriga – nyckeln till framgång	26
Utlandstjänsten en svår prövning för barnfamiljen	26
Utlandstjänsten – en kvinnofälla?	27
Graden av risk påverkar de anhörigas inställning	27
Vad har Officersförbundet gjort för de anhöriga?.....	27
Avslutning	29

Inledning

”Det man ska veta är att det inte bara är den ene i ett förhållande som åker på mission, båda är lika involverade. Men den som är hemma har inte samma möjlighet att påverka situationen och kan därför känna frustration när det händer saker”.

(Anonym soldat på SoldF.com)

Sverige har en lång historisk tradition av medverkan i olika FN-insatser. Insatserna har sett väldigt olika ut och varit i varierande konfliktnivåer. I det senaste försvarsbeslutet fastställdes att en av Försvarsmaktens huvuduppgifter är att verka för fred och säkerhet i krigsdrabbade länder. Från den nuvarande regeringens sida finns en stark övertygelse att Sverige fyller en viktig roll i det internationella militära biståndsarbetet och man har en ambition att dubblera de internationella åtagandena de närmaste åren. 2011 ska Sverige återigen ta på sig ledartröjan inom EU säkerhetskoncept och sätta upp en ny Battle Group med över tusen anställda soldater och officerare. På sikt kommer Sverige ha möjlighet att hålla flera tusen personer ute i världen som representanter för den svenska säkerhetspolitiken.

Det svenska försvarets medverkan i internationella insatser har ett brett stöd, såväl bland politiker, som allmänhet. Men för att Sverige och Försvarsmakten ska kunna fortsätta med sin internationella verksamhet och fortsätta skicka svenskar till krigsdrabbade länder över hela världen är det absolut nödvändigt att det finns människor som är beredda att ta en anställning som officer eller soldat i den svenska Utlandsstyrkan. Det är också absolut nödvändigt att dessa människor kan tänka sig att tjänstgöra internationellt flera gånger, så att deras värdefulla erfarenheter och kunskaper kan överföras till mindre erfarna soldater och officerare. Att skapa ett fungerande och hållbart personalförsörjningssystem till Utlandsstyrkan är med andra ord inte bara en fråga om ”rätt man/kvinna och på rätt plats”, utan i förlängningen en fråga om att kunna upprätthålla svensk säkerhetspolitik.

Men bakom varje soldat och officer i utlandstjänst finns det en familj som väntar här hemma. Bakom varje man och kvinna i Utlandsstyrkan finns det en mamma, pappa, partner, son eller dotter vars vardag här hemma påverkas av utlandstjänsten. För många familjer innebär utlandstjänsten en stor omställning. För den som har barn med en officer eller soldat i Utlandsstyrkan innebär den ena partnerns frånvaro att hela ansvaret för familjen hamnar hos en person. För en förälder till en son eller dotter som gör utlandstjänst kan känslorna av stolthet blandas med oro och inte sällan känner soldaterna och officerarna ett dåligt samvete för sina anhöriga här hemma.

Men hur mår familjerna till officerare och soldater i Utlandsstyrkan egentligen? Hur påverkas familjerna av Sveriges internationella militära åtaganden? Frågan är ännu så länge relativt outforskad och endast ett fåtal kvalitativa undersökningar har gjorts i Sverige. Något färdigt stödprogram för de anhöriga finns inte heller utvecklat i Sverige. Försvarsmaktens åtaganden gentemot de anhöriga i dagsläget handlar främst om krisstöd vid eventuella dödsfall eller svårare olyckor i samband med utlandstjänsten. I många andra länder är olika former av stöd till militära familjer något närmast självklart. Särskilda familjestödsorganisationer finns idag etablerade i exempelvis Belgien, Nederländerna, Tyskland, USA, Kanada och Danmark och i många länder betraktas familjerna som en del av försvarsmakten. Ett visst uppvaknande angående familjernas situation har ändå skett även i Sverige. Svenska Soldathemsförbundet har fått ekonomiskt bidrag av Försvarsmakten för att ta fram olika stödåtgärder som riktar sig till anhöriga. Regeringen har tillsatt en särskild utredning, som bland annat ska lämna förslag på åtgärder som stöd till anhöriga till personer i utlandstjänst.

Men någon organiserad informationsinsamling, i större skala, av de anhörigas behov har inte gjorts i Sverige förut. Officersförbundet och Synovate har därför kontaktat ett stort antal anhöriga och genomfört den första större kvantitativa undersökningen för att få veta mer om familjernas situation. Vi har frågat de anhöriga hur de ser på utlandstjänsten och vilka upplevelser de har av tiden som anhörig till någon i utlandstjänst. Sammanlagt har vi intervjuat drygt 900 personer, som under de två senaste åren haft en anhörig, som gjort utlandstjänst.

Undersökningens resultat visar att det finns ett stort stöd för Sveriges internationella militära engagemang. Men undersökningen visar också tydligt att utlandstjänstgöringen innebär en stor påfrestning på familjerna här hemma och att detta är något som påverkar deras inställning till framtida utlandstjänster negativt.

Både regeringen och Försvarmakten har all anledning att läsa vår rapport och granska våra slutsatser. Utlandstjänsten är, som vi ser det, inte enbart en angelägenhet för den enskilde soldaten eller officeren, utan något som påverkar hela familjen. Officersförbundet vill därför att denna rapport ska utgöra startskottet för framtagandet av ett gediget och genomarbetat familjeprogram motsvarande det som finns i många andra länder. Att ta hänsyn till, och skapa bättre förutsättningar för, soldaterna och officerarnas familjer är en framgångsfaktor som inte ska underskattas. Det är hela familjen som gör utlandstjänst.

Lars Fresker, Officersförbundet

Arne Modig, Synovate

Sammanfattning

Officersförbundet har låtit Synovate intervjua drygt 900 personer, som någon gång under de senaste två åren haft en anhörig, som gjort utlandstjänst. Familjerna är i grunden positivt inställda till sina anhörigas tjänstgöring i Utlandsstyrkan. 54 procent hade innan utlandstjänsten genomfördes varit positiva eller mycket positiva till detta. Men denna siffra sjunker betänkligt efter att utlandstjänsten är genomförd, och framför allt familjerna med små barn är negativt inställda till fler utlandstjänster. 40 procent av dem är negativt inställda till fler utlandstjänster.

Bland barnfamiljerna finns också ett stort behov av både psykosociala stödåtgärder och praktisk handräckning, till exempel hjälp med barnpassning, snöskottning, däckbyte och skötsel av hus. 74 procent av familjerna med små barn saknar en utpekad kontaktperson inom Försvarsmakten, dit de kan vända sig med sina frågor. 69 procent av dessa barnfamiljer önskar även att Försvarsmakten hjälpte till att starta och administrera kontaktnätverk, så de fick prata med andra som befann sig i samma situation som de själva. Rent generellt finns en stor efterfrågan av mer och bättre information till de anhöriga. Hela 20 procent av samboende makar visste inte vart de skulle vända sig för att få information om något akut inträffade dem själva eller deras partner.

Officersförbundets undersökning visar också att utlandstjänsten innebär både fysiska och mentala påfrestningar för de anhöriga här hemma. 42 procent av dem som var sammanboende med en officer eller soldat hade upplevt någon form av negativa fysiska eller psykiska besvär under tiden som utlandstjänsten pågick. Besvär som, för vissa anhöriga, fortsatte även efter utlandstjänsten. 21 procent uppgav att de upplevt någon form av fysisk eller psykisk negativ reaktion efter utlandstjänsten. Flera familjer upplever också att deras partners haft svårt att ställa om efter utlandstjänsten till ett liv här hemma. 14 procent av officerarnas anhöriga hade upplevt sådana svårigheter hos sin partner. Sådana problem är vanligare bland dem som tjänstgjort i Afghanistan än till exempel Kosovo eller Liberia.

34 procent av de anhöriga som hade barn under 8 år gick ner i arbetstid under tiden som utlandstjänsten pågick. 54 procent av barnfamiljerna med barn under 8 år angav att hushållet fått ökade utgifter på grund av utlandstjänsten. 87 procent av denna grupp fick hjälp av den egna familjen, i olika stor utsträckning, under tiden som utlandstjänsten pågick. 34 procent av de barn som var under åtta år reagerade negativt på utlandstjänsten och den ena förälderns frånvaro.

Hemresorna upplevdes som mycket positiva av familjerna här hemma. 84 procent av dem som var sammanboende med en officer eller soldat tyckte att hemresorna var positiva eller mycket positiva.

Undersökningen

Undersökningen syftar till att beskriva hur anhöriga till de officerare och soldater som tjänstgör i den svenska Utlandsstyrkan upplever sin situation.

Urvalet inför undersökningen var soldater och officerare, som under de två senaste åren genomfört utlandstjänst. Detta urval erhöles av Försvarsmakten efter att myndigheten godkänt undersökningens mål och syfte.

Undersökningen har genomförts i form av en postal enkät med cirka 45 frågor.

Inför enkäten skickade vi ett brev till de officerare och soldater som ingår i urvalet. Vi bad dem lämna det kommande formuläret vidare till ”den anhörige som står dig närmast”. Välj därför anhörig i följande ordning: 1) Din make, maka, sambo eller annan partner, 2) Tidigare make, maka, sambo, partner etc, om ni har barn tillsammans, 3) Någon av dina föräldrar, 4) Någon av dina syskon eller 5) Någon annan nära anhörig

1.800 enkäter postades till officerare och soldater. Fältarbetet pågick under tiden 24 april till 29 maj 2008. Sammanlagt fick vi in 968 svar från anhöriga vilket motsvarar en svarsfrekvens på 54 procent.

Bland de svarande är 54 procent make, make, sambo eller annan partner till en officerare eller soldat i utlandsstyrkan. 1 procent är tidigare make, maka, sambo etc. 39 procent är föräldrar till officerare eller soldat, 3 procent är syskon och 2 procent är annan anhörig.

Bland de intervjuade är 83 procent kvinnor och 17 procent män.

Make, maka, sambo

De intervjuade makarna är till 94 procent kvinnor. Intervjuade makar finns nästan alla i åldrarna upp till 54 år. Tyngdpunkten ligger på 25 – 34 år där 4 av 10 intervjuade makar finns.

43 procent har barn. Barnen finns i alla åldrar.

7 av 10 makar lever i en situation där man delar i stort sett lika på arbetsuppgifterna i hemmet. 6 av 10 småbarnsföräldrar delar i stort sett lika på de uppgifter som handlar om att ta hand om barnen. Var tredje kvinna uppger dock att hon sköter en större del av dessa uppgifter.

Föräldrar och syskon

När föräldrar och syskon besvarat våra frågor är nästan 70 % kvinnor och 30 % män. 8 av 10 är här i åldern 45 år till 64 år.

Undersökningsresultatens relevans

Samtidigt som denna undersökning genomfördes pågick ett forskningsprojekt på Försvarshögskolan där fem anhöriga till officerare i utlandstjänst djupintervjuades. Intervjuerna genomfördes både före, under och efter utlandstjänsten och resultatet av dessa intervjuer presenterades i slutet på maj i en rapport. ”Vi borde också få medalj” är namnet på rapporten och rapportförfattaren konstaterade att det är nödvändigt med ett bättre utbyggt

familjeprogram. Programmet borde omfatta både hjälp för praktiska akutåtgärder och ett mer strukturerat socialt stöd än de anhörigträffar som anordnas idag. Intresserade rekommenderas att läsa Försvarets högskolans rapport. Undersökningsresultaten i Officersförbundets och Synovates rapport bekräftar i flera avseenden de slutsatser som dragits i ovan nämnda rapport.

Definitioner

Anhörig

I den här rapporten används begreppet ”anhörig” för att beskriva soldaternas och officerarnas familjer här hemma.

Soldat/officer

Som anställd i Försvarets makt och utlandsstationerad kan man vara soldat, officer eller sorteras in under kategorin övrig befattning. För enkelhetens skull benämner vi all personal i undersökningen som soldater och officerare.

Utlandstjänst

Försvarets maktens internationella verksamhet kan delas in under flera underrubriker där Utlandsstyrkan är den vanligast förekommande och också numerärt största. Det finns ett stort antal individer som tjänstgör utomlands och som är anställda av Försvarets makt, men som ändå inte tillhör Utlandsstyrkan. För enkelhetens skull har vi i rapporten valt samlingsbegreppet ”utlandstjänst” för att beskriva Försvarets maktens internationella verksamhet. Detta begrepp omfattar all utlandstjänstgöring som innebär en längre frånvaro från hemmet.

Familjerna är positiva till att deras partner/son/dotter gör utlandstjänst...

"Utlandstjänsten ger honom möjlighet till personlig utveckling. Vilket får en positiv effekt på ett äktenskap. Att man låter varandra utvecklas".

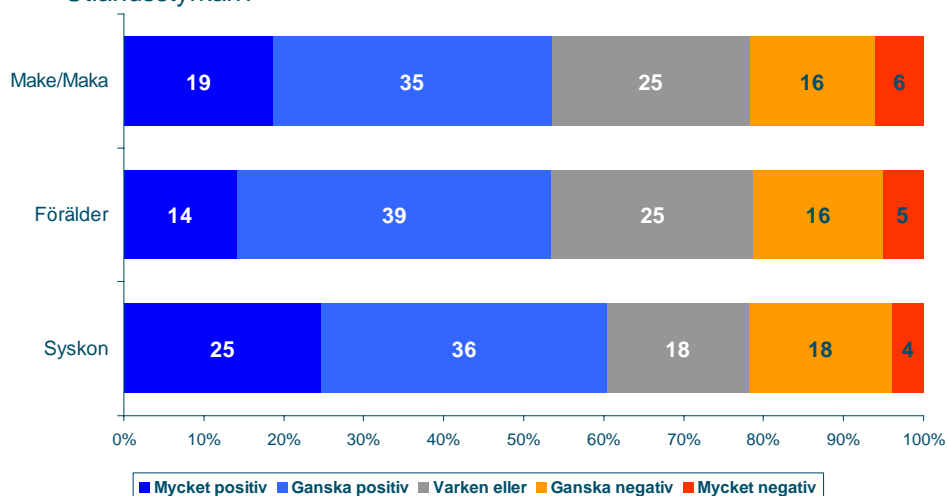
"Att kunna göra en god insats för sitt land och hjälpa andra länder/folk i nöd."

"De får större förståelse för olika människor och kulturer. Han ser hur bra vi har det och sätter större värde på det. Har lärt sig att man kan glädja andra med små resurser".

Försvarsmakten skickar både enskilda individer och förband på fredsfrämjande uppdrag till oroshärdar runt om i världen. Varje år tjänstgör cirka 2000 svenska män och kvinnor i Utlandsstyrkan. Uppgifterna varierar från att övervaka att fredsavtal efterlevs, till minröjning och hjälparbete. Utlandsstyrkan är uppdelad i ett antal missioner på olika platser i världen. Varje mission tjänstgör i ett bestämt område och har ett bestämt uppdrag (mandat). I missionerna deltar också personal från andra länder.

Stödet för Försvarsmaktens internationella verksamhet är stort bland de anhöriga. På frågan vilken inställning de anhöriga inför utlandstjänsten hade till att deras son/dotter/partner skulle göra utlandstjänst var en majoritet positivt inställda.

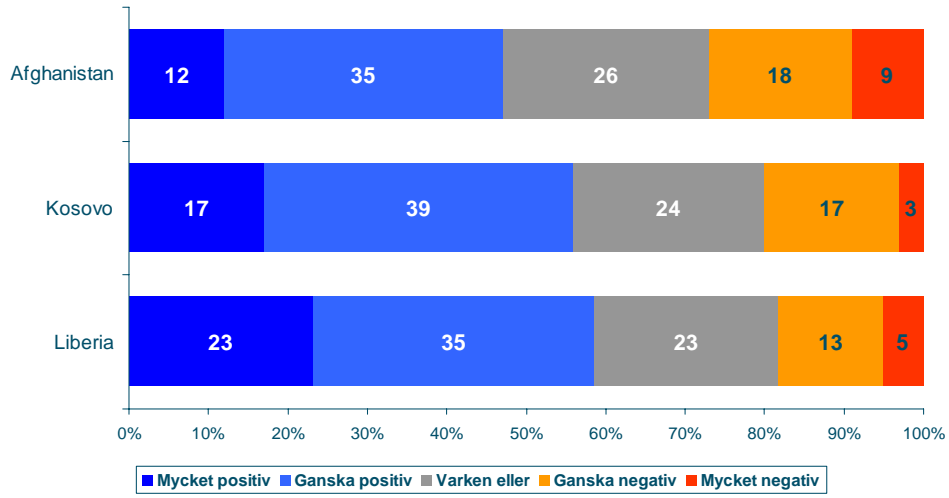
Inför tjänstgöringen, var du då positivt eller negativt till att han/hon skulle tjänstgöra i Utlandsstyrkan?

Detta trots att de var medvetna om de risker som är förknippade med utlandstjänsten. Nästan samtliga tillfrågade hade någon eller flera gånger, inför utlandstjänsten, diskuterat riskerna med sin partner. Makar, föräldrar och syskon var alla i stort sett lika positiva.

Några skillnader mellan grupperna kan dock utläsas i undersökningen. Bland gruppen anhöriga till personal som tjänstgjort i Afghanistan var man något mindre positiv till utlandstjänsten, och bland dessa personer var det vanligare att man diskuterade riskerna och det fanns också en större oro inför sin partners utlandstjänstgöring.

Inför tjänstgöringen, var du då positivt eller negativ till att han/hon skulle tjänstgöra i Utlandsstyrkan?

... men många är negativt inställda till fler utlandsinsatser

"Det [utlandstjänsten] blev för stor ansträngning på vårt förhållande under för lång tid. Det skulle kanske gå igen om det fanns tremånadersalternativ."

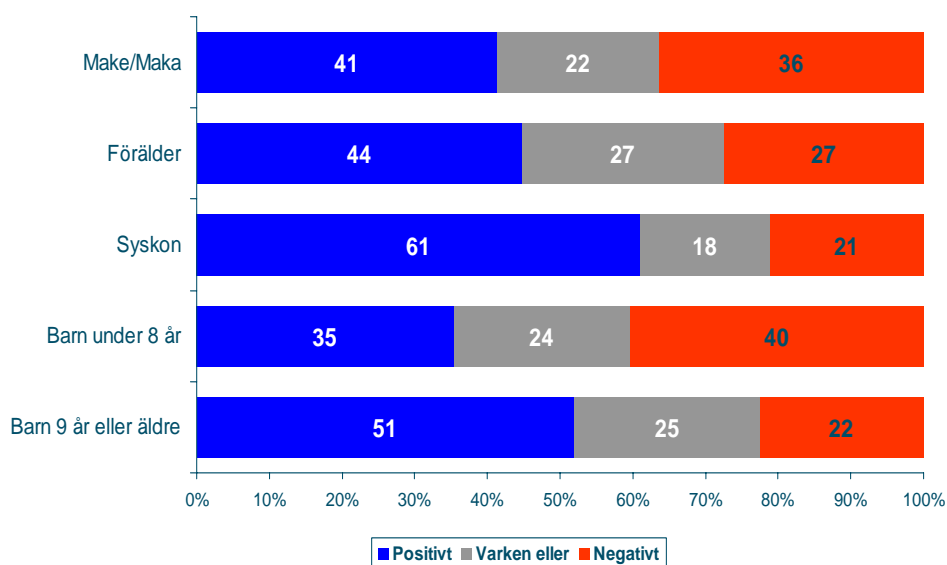
"Det är påfrestande att vara ifrån varandra så länge. Ingen av oss vill det igen. Familjemission kan vara aktuellt"

"Det tog lång tid innan min partner mädde bra igen och vår relation blev mycket ansträngd på grund av det. Jag ser inte att Försvarsmakten har förbättrat läget och oroar mig för att han skulle må lika dåligt igen"

Även om familjerna i grunden är positivt inställda till att deras partner/son/dotter deltar i Försvarsmaktens internationella insatser minskar entusiasmen efter att utlandstjänsten är över. Före utlandstjänsten var exempelvis 54 procent positiva till att deras make/maka skulle tjänstgöra i Utlandsstyrkan. På frågan hur de ser på att deras partner tjänstgör utomlands fler gånger är bara 41 procent positivt inställda.

De som är gifta eller samboende har oftare än andra påverkats i negativ riktning. De som haft anhöriga i Afghanistan är också mer negativa än andra.

Hur ställer du dig till att han/hon tjänstgör fler gånger i utlandstjänst?

Bland barnfamiljerna är många tveksamma till att ens partner ska tjänstgöra flera gånger utomlands. Påfrestningarna är för stora.

Att själv ta hand om barn och hushåll. Ett av barnen har en funktionsnedsättning. Vi har många träffar och möten med habilitering och förskola. Behöver vara två för att orka samt kunna turas om och inte vara borta från jobbet så mycket. Inte populärt hos arbetsgivaren.

Det blir mycket för en annan att sköta allt själv. Har ett yrke som innebär dag; kvällar; nätter och här finns inget dagis som kan ta barn då. Svårt att förklara för arbetsgivare och kamrater att man ej kan jobba kvällar och nätter.

"Det är väldigt ansträngande att klara heltidsarbete och alla barnens aktiviteter ensam".

"Med 3 barn och 100 procent arbete så blir arbetsbördan för stor hemma".

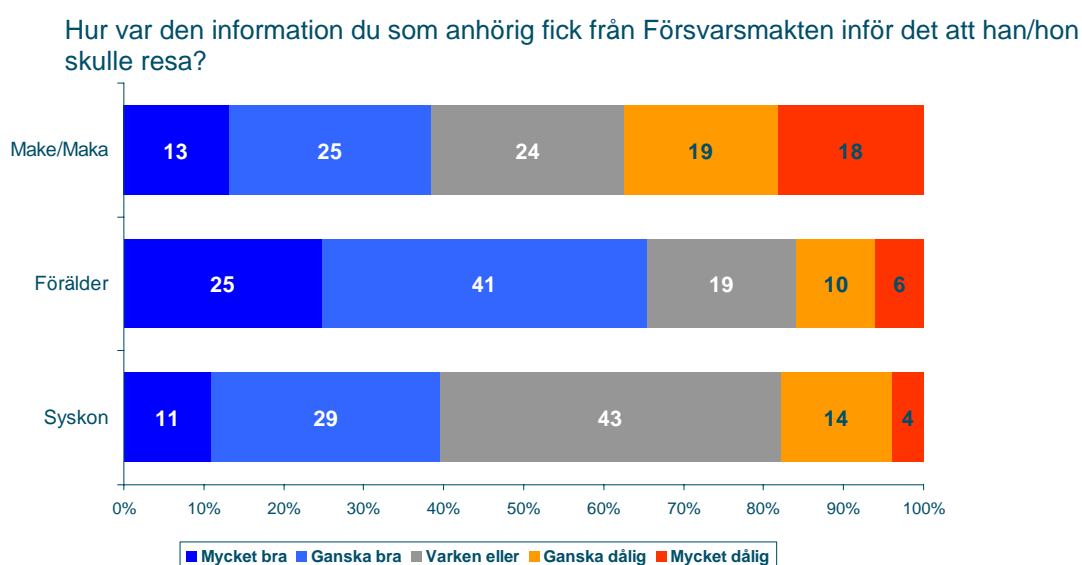
"Vi har två barn som vill och är värda att ha sin far hemma. Jag vill också satsa på mitt arbete. Min tur".

Information till de anhöriga viktigt

"Det hade behövts lite mer allmän information om destinationen. Vi fick information om tjänstgöring i Kosovo; men sonen skulle tjänstgöra i Afghanistan".

Försvarsmakten bjuder inför varje utlandsinsats in de anhöriga till en informationsträff där man berättar om den internationella verksamheten. På Försvarsmaktens hemsida finns dessutom information som riktar sig till de anhöriga till personal i Utlandsstyrkan. Informationen som finns på Försvarsmaktens hemsida innehåller bland annat försäkringsinformation och allmän kontaktinformation till de olika insatsområdena.

Bland de anhöriga råder delade meningar om kvaliteten på den information som riktar sig till de anhöriga inför utlandstjänsten. Bland dem vars make/maka tjänstgör utomlands, anser 38 procent att informationen var bra. Men nästan lika många anser att informationen var dålig.

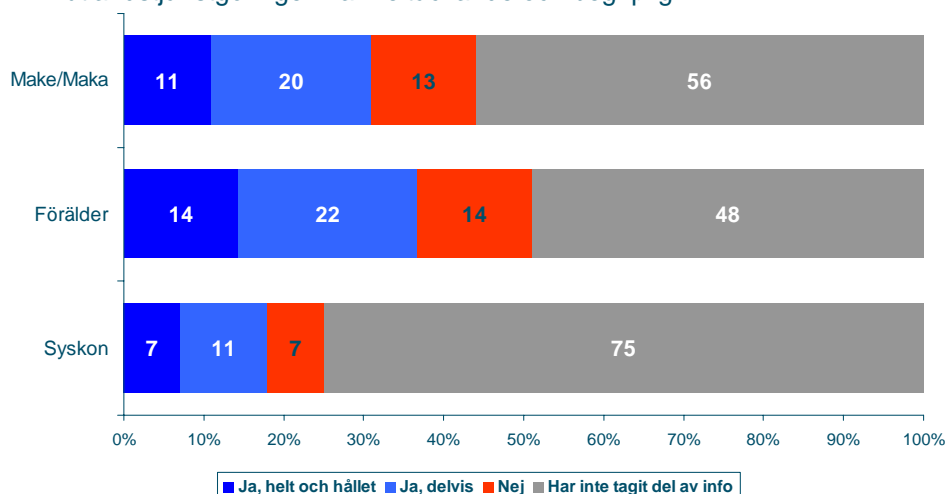

Det finns en tydlig koppling mellan hur informationen uppfattas av de anhöriga och deras inställning till utlandstjänsten. Bland dem som tycker de fick bra förhandsinformation hade betydligt fler en positiv inställning till att deras son/dotter/partner skulle tjänstgöra utomlands.

Behovet av information och missnöjet med den nuvarande informationen är som störst bland dem som är gifta eller sammanboende. Fyra av tio är missnöjda eller mycket missnöjda med informationen inför utlandstjänsten.

7 av 10 makar är tveksamma till den försäkringsinformation som Försvarsmakten skickar ut. Antingen anser man inte att information är bra eller har också har man inte tagit del av informationen.

Anser du att informationen om hans/hennes försäkringsskydd under utlandstjänstgöringen var heltäckande och begriplig?

Det är också osäkert om alla anhöriga verkligen får den information som enligt uppgift ska delas ut till de anhöriga. Ett stort antal individer hävdar att de inte fått någon information överhuvudtaget och flera efterlyser även lokala anhörigträffar. Önskemål om bättre och mer frekvent information är det i särklass vanligaste önskemålet från de anhöriga i undersökningen.

"Den ena träffen var i Halmstad och den andra i Stockholm och jag hade inte råd att åka på någon"

"Jag fick ingen information alls från Försvarsmakten".

"Den allmänna information man kan få på anhörigträffar kanske kan utdelas även på annat sätt; då man inte alltid/alla gånger har möjlighet att gå på dessa"; speciellt när man bor långt från Stockholm".

"En informationsträff på hemorten. Jag hade ingen möjlighet att åka till Stockholm med 1 barn och dessutom var jag gravid".

"Att det finns träffar för anhöriga; det fick jag veta när han kom hem. Då fick jag ett brev från Försvarsmakten".

"Jag fick ingen information överhuvudtaget. En broschyr med bara lite information hade räckt. Skulle vara bra med ett kontaktnummer om något skulle hänt".

Flera anhöriga efterlyser information som också berör hur det är att vara anhörig. Enligt de tillfrågade handlar informationen mest om vad utlandstjänsten innebär för den enskilde soldaten och officeren. Flera respondenter menar att det hade varit värdefullt med information om vilka reaktioner och känslor man som anhörig kan känna i samband med utlandstjänsten.

"Personlig information från andra anhöriga; där de berättar om hur det känns; vad man tänker och så vidare".

"Information om hur det är att vara anhörig. En broschyr med vad man kan förvänta sig rent känslomässigt".

"Mer information om hur det är att vara anhörig. Vad som man kan vänta sig i stora drag".

"En bättre förberedelse på hur ensamt det kan kännas och att enbart envägskommunikation kan tillämpas".

Det verkar även finns ett stort behov av information om läget i just det land som soldaten/officeren ska tjänstgöra i. Många anhöriga upplever att de är hänvisade till mediernas uppgifter och menar att det skapar onödig oro. Informationen från Försvarsmakten tenderar att variera från insats till insats.

"En kortfattad aktuell skriftlig lägesrapport om och från missionsområdet hade varit bra".

"Löpande information om läget med mera. När han var i Liberia fick vi det och det kändes bra".

"Nyhetsbrev från området skickades från vissa tidigare missioner, men inte Kosovo. Annars är detta mycket uppskattat".

"Fick ingen information om något alls utom det han berättade. Med tanke på att han försökte lugna mig så var han ej trovärdig".

Utlandstjänsten är en påfrestning för både personalen och deras anhöriga

"Jag anser att försvarsmakten ska erbjuda familjeterapi för de par som önskar. Det är en jobbig tid".

Officerare och soldater

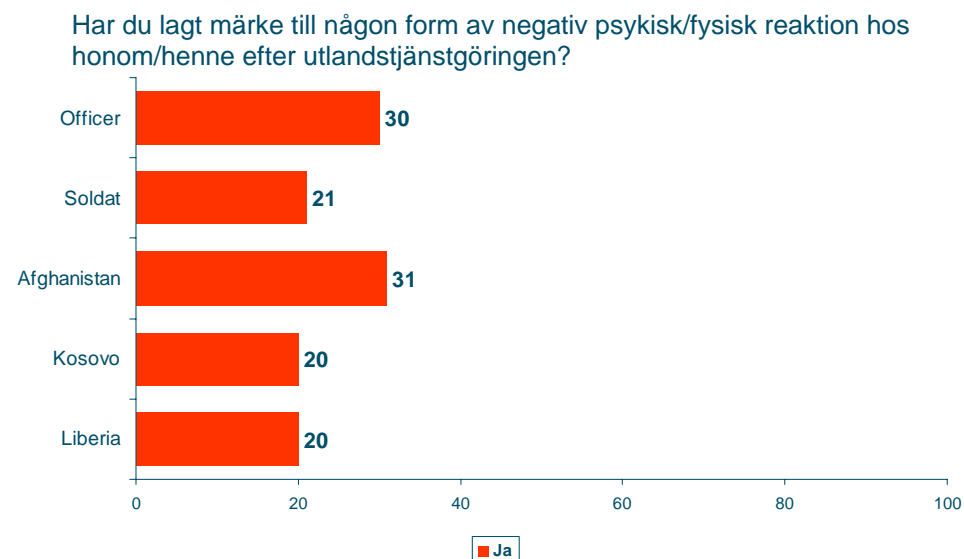
Officersförbundet har vid två tillfällen förut, 2003 och 2006 (TEMO) intervjuat ett antal officerare om deras upplevelser av utlandstjänsten och vid båda dessa undersökningar uppgav en tredjedel (28 procent) att de upplevt någon form av negativ fysisk eller psykisk reaktion efter utlandstjänsten. För de allra flesta är problemen övergående, men inte för alla.

Ovan nämnda resultat bekräftas också i denna undersökning. Många anhöriga rapporterar om att deras son/dotter/partner drabbats av negativa psykiska eller fysiska reaktioner efter utlandstjänstgöringen. 3 av 10 anhöriga till officerare ser detta mot 2 av 10 anhöriga till soldater. Problemen tycks större för den som tjänstgjort i Afghanistan, än för dem som tjänstgjort i Kosovo eller Liberia.

"Depression; allvarlig från maj-april".

"Diagnostiserad utmattningsdepression."

"Behöver inte vara negativt, men min man får tårar i ögonen eller gråter lätt när han pratar om vissa förhållanden i Liberia; barnsoldater. Desillusionerad. Nedstämd ibland. Klart mycket starkt påverkad av sina upplevelser".

En del av de som gjort utlandstjänst får också tydliga problem med att ställa om från utlandstjänstgöringen till ett liv här hemma. Problemen tycks delvis vara större för den med små barn i familjen. Bland makar med små barn uppger nästan 2 av 10 att deras partner hade sådana svårigheter att ställa om efter hemkomsten. Något som givetvis tär på relationen till den övriga familjen.

"Lite frustrerad; tror jag; i övergången mellan ett mer spännande liv och det lugna svenska. Känner igen det från när jag själv var med".

"Förhållandet har påverkats negativt. Han gör mig ledsen och det tär på honom".

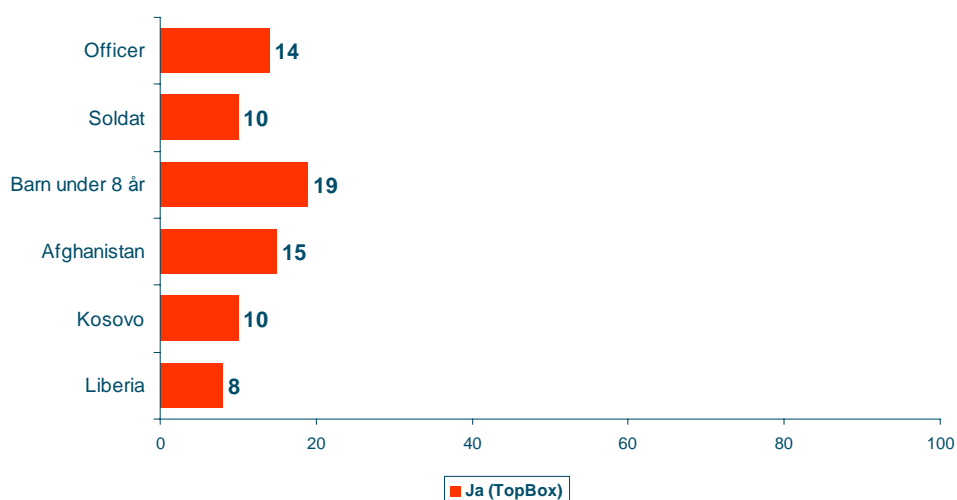
"En viss apati och känsla av att inte längre göra något som är lika meningsfullt om utlandstjänst. Omställningen till vardagen har varit svår".

"Han är ganska passiv inför sin framtid".

"Ångest; stark oro; rastlöshet; intensiv längtan efter sin grupp; oförmåga att finna sig tillrätta i vår relation igen".

"Utlandstjänsten blev början på skilsmässan"

En del soldater och officerare har vittnat om vissa inledande svårigheter att ställa om sig från utlandstjänsten till ett liv här hemma. Anser du att han/hon hade några sådana svårigheter efter hemkomsten?

Familjen

Men även de anhöriga påverkas starkt av utlandstjänsten. Det är inte alls ovanligt att man som anhörig upplever någon form av negativ psykisk eller fysisk reaktion under den närståendes utlandstjänstgöring och som man kopplar just till utlandstjänstgöringen. 4 av 10 makar hade under tiden som utlandstjänsten pågick haft någon form av negativ fysisk eller psykisk reaktion som de kopplade till utlandstjänsten. Med negativ fysisk eller psykisk reaktion avses reaktioner som till exempel mardrömmar, huvudvärk, sömn- och koncentrationssvårigheter. Bland makar med yngre barn kände varannan av något sådant.

"Jag var ensam med en 3-årig son och en 2 år gammal dotter. Både psykisk och fysisk reaktion i form av trötthet och ledsamhet samt att jag fortfarande arbetade 100 procent för att få ihop lönen. Gissa om det var stressande".

"Jag fick en utmattningsdepression; vilket delvis berodde på utlandstjänstgöringen".

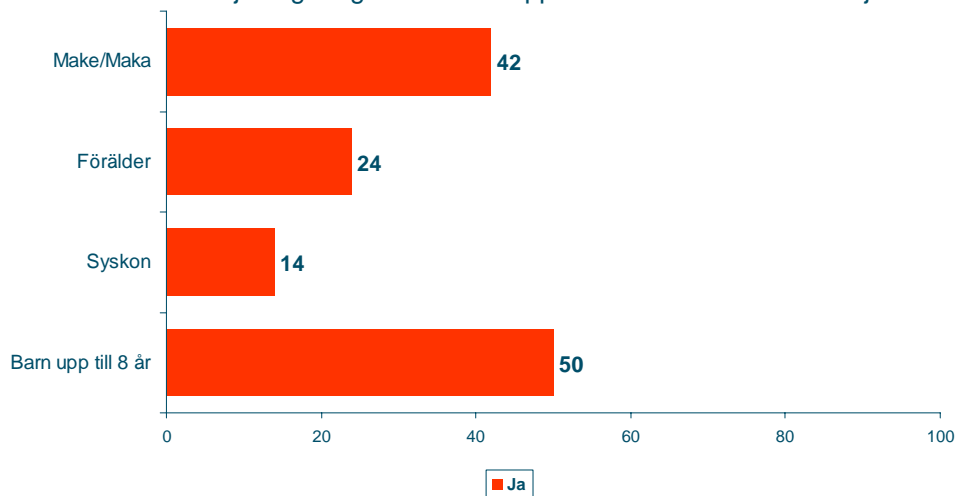
"Det är jobbigt att ta hand om 2 småbarn och hem helt själv. Speciellt när man själv blir sjuk eller barnen".

"Kände mig ofta nedstämd och ledsen"

"Man har lämnats ensam i vardagen och måste leva på som vanligt; även fast en stor del saknas".

"Försök förstå hur dåligt det kan gå för den som blir lämnad. Jag har haft många svackor".

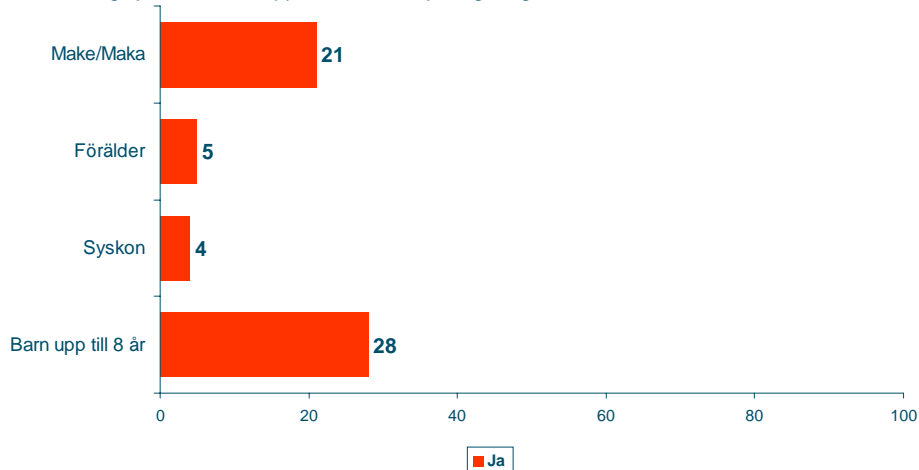
Upplevde du själv någon form av personlig negativ psykisk eller fysisk reaktion under utlandstjänstgöringen som du kopplar till han/hennes utlandstjänst?

För en del anhöriga fortsätter problemen även efter utlandstjänsten. En av sju upplever att de också efter utlandstjänstgöringen känt av negativa reaktioner som de kopplar till utlandstjänstgöringen.

”Känslomässigt avtrubbad. Var varken glad eller ledsen. Hade svårt att hitta tillbaka till känslorna sen. Drack för mycket alkohol”.

Har du lagt märke till någon form av negativ psykisk/fysisk reaktion efter utlandstjänsten hos dig själv som du kopplar till utlandstjänstgöringen?

© Synovate 2008

16

”Jag tror att både jag och min sambo skulle ha tjänat på att även jag fått träffa en psykolog; för även om det är en helt annan sak det som de upplevt; så tar det mycket energi och kraft från oss som är hemma. Jag tror att vi också behöver få prata av oss med en neutral person”.

Hemkomstprogrammet får viss kritik

Efter avslutad utlandstjänstgöring erbjuds alla anställda ett hemkomstsamtal.

Hemkomstsamtalet är ett avlastande samtal, som kan behandla till exempel allvarligare incidenter eller frustrationer under tjänstgöringstiden, och en del av problemen som kan uppstå vid återgången till ett civilt liv i Sverige. Samtalen genomförs i grupp eller enskilt. Efter 3-6 månader genomförs sedan en återträff när hela förbandet träffas.

En del anhöriga är kritiska till det stöd som Försvarmakten erbjuder personalen och deras anhöriga efter fullgjort utlandstjänst. Framför allt verkar det finnas ett stort behov av att få prata om sina upplevelser, både bland de anhöriga och bland soldaterna och officerarna. Ett

behov som inte tillfredsställs med det nuvarande hemkomstprogrammet, enligt flera respondenter.

"Det avlastningssamtal som min partner fick i samband med hemkomsten, verkar inte ha varit något bra. När han sedan behövt mer stöd har det varit svårt att få"

"Bättre uppföljning efter hemkomsten. Den hon fick var nonchalant genomförd".

"Jag tycker han skulle ha haft någon att prata med. Han var inte riktigt sig lik efteråt".

"Personalen borde erbjudas fler möjligheter att få prata med en psykolog. Särskilt de som har gjort utlandstjänstgöring i de svåra länderna".

"Vid hemkomsten uppstod en hel del problem och min partner mår rätt dåligt. Jag hade då ingen information om vart jag kunde vända mig och lyckades ej få stöd trots upprepade försök".

Flera anhöriga vittnar också om att de känt sig ensamma när deras partner haft problem i samband med hemkomsten. De anhöriga efterlyser ett bättre stöd från Försvarsmakten och professionell hjälp att stötta sina partners vid eventuella problem i samband med hemkomsten.

"Min man var med i kravallerna i Kosovo. Det hade behövts kunnigt folk som bemött honom när han kom hem. Jag fick ta en stor del av detta och det kan inte vara meningen".

"Ingen från Försvarsmakten har frågat mig om min man fungerar normalt efter hemkomsten".

"Min man insåg inte riktigt att han förändrats en del och att livet här hemma hade gått vidare utan honom"

Kontaktpersoner och nätverk efterfrågas

"Jag önskar att Försvarsmakten någon gång under den tiden hört av sig för att kolla att allt var okej".

7 av 10 tycker att man skulle ha haft nytta av en personlig kontaktperson här hemma som man hade kunnat vända sig till med frågor som rörde utlandstjänsten.

Många av de intervjuade anser också att de skulle haft nytta av ett nätverk och/eller träffar med andra anhöriga som anordnades av Försvarsmakten. Detta gäller speciellt småbarnsföräldrar där 7 av 10 tycker det hade varit bra.

"Arrangera träffar där anhöriga får möjlighet att prata med varandra inte bara information från Försvarsmakten".

"Att ha någon kontaktperson ifall man har frågor eller funderingar som man ju har. Det är viktigt att Försvarsmakten måste förstå att vi här hemma vill känna oss trygga".

"Önskar att hemförbandet brydde sig mer om de anhöriga och hade frågat om vi behövde hjälp med något".

"Hade velat haft någon att prata med"

"Att jag och barnen kunnat lära känna andra familjer; som var i samma situation".

"Försvarsmakten borde skapa ett anhörigforum; som det på SoldF. Försvarsmakten borde också bidra till att skapa anhörignätverk för de med soldater i samma förband istället för bara för de som åker på samma mission".

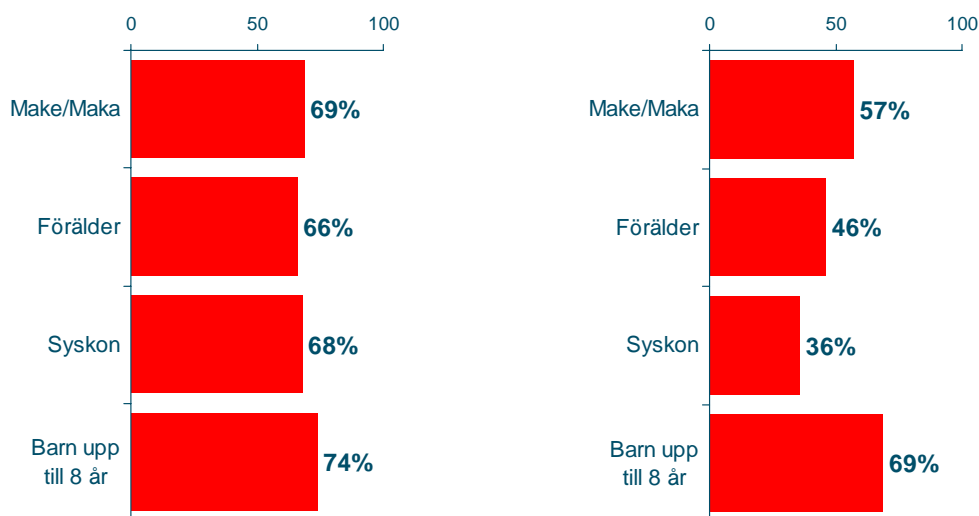
"Att någon från hemförbandet kollade till mig. Någon träff kanske? Eller självklar inbjudan till höstbalen? (Utan partner)".

"Samordna anhörignätverk eller kontaktperson eftersom det inte går att anta att alla har det stöd de behöver".

"Hade varit bra med bara en så enkel sak som en person man vet att man kan ringa till om det krisar hemma; oro eller likanande. Även kontakt med hemmaförbandet".

Tror du att du skulle ha haft användning av en personlig kontaktperson här hemma som du som anhörig hade kunnat vända dig till med frågor som rörde utlandstjänsten?

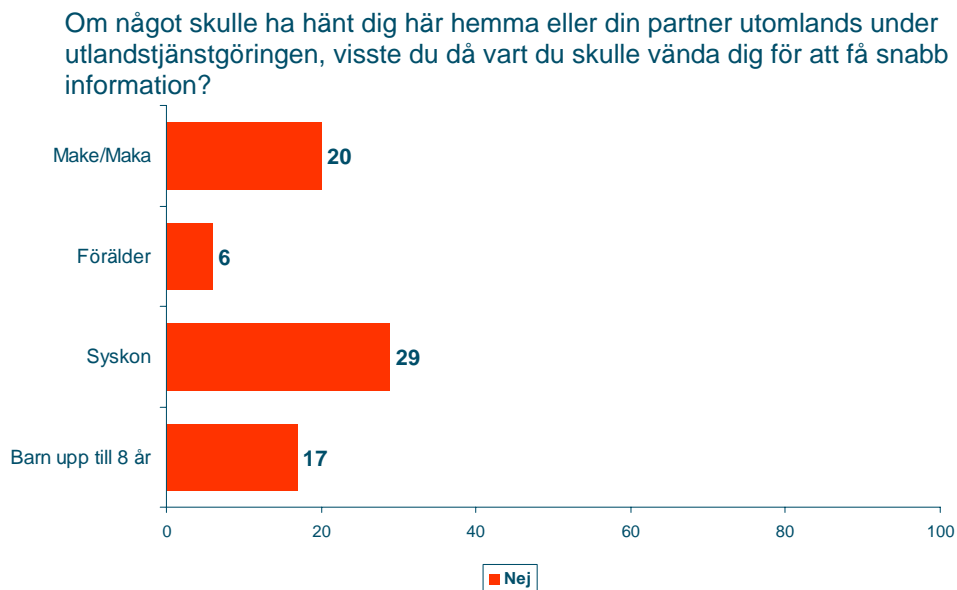
Tror du att du under utlandstjänstgöringen skulle ha haft nytta av ett nätverk eller träffar med andra anhöriga som anordnades av Försvarsmakten?

Kontakterna mellan personerna i utlandstjänst och deras anhöriga är relativt omfattande. 9 av 10 anhöriga hade kontakt med sin anförvant en eller flera gånger i veckan. Trots det visste långtifrån alla vart man skulle vända sig för att få snabb information om något hände en själv eller ens partner utomlands. Bland makar visste en av fem inte vart man skulle vända sig.

"Jag hade velat haft ett telefonnummer till basen".

"Se till att akutnumret alltid fungerade".

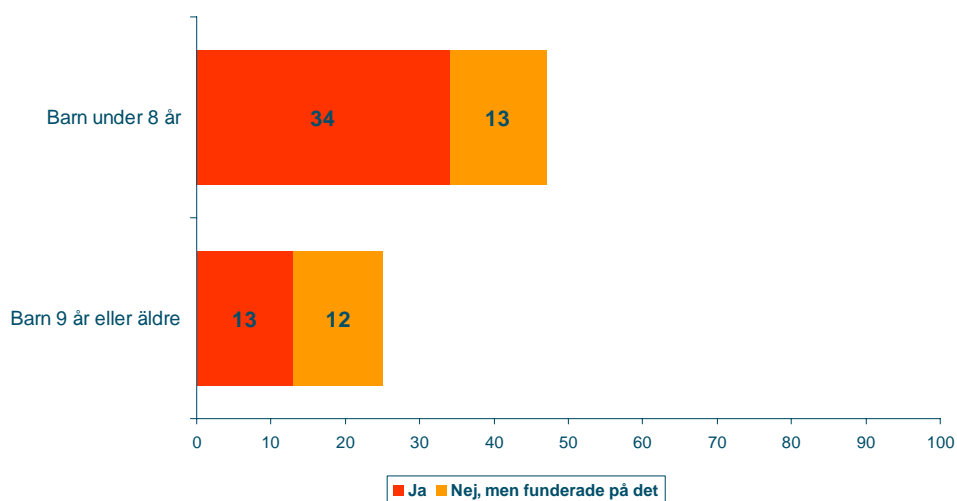

Tre av tio anhöriga går ner i arbetstid

"Blir en kvinnofälla. Städning; aktiviteter; trädgård; läxor. Allt hamnar på en person. Borde finnas skattelättnader; avtal om hemhjälp".

I april 2008 fanns sammanlagt 953 personer i utlandstjänst. Av dessa var endast 87 kvinnor, vilket innebär att det främst är kvinnorna som stannar hemma och tar hand om den övriga familjen. För många kvinnor innebär detta att deras egen karriär på ett eller annat sätt drabbas negativt. 3 av 10 småbarnsföräldrar gick ner i arbetstid under partners utlandstjänstgöring. Varannan gick ner upp till 10 timmar per vecka, medan andra gick ner betydligt mer

Gick du ner i arbetstid under din partners utlandstjänst?

Barnen värda en egen rubrik

"Barnen blir drabbade. De mår bra av att ha sin pappa hemma".

Föräldrar har mycket blandade uppfattningar om hur deras barn upplever den frånvarande föräldrarnas utlandstjänstgöring. 3 av 10 tycker barnen upplever det positivt och 4 av 10 att det är varken positivt eller negativt. Men nästan 3 av 10 föräldrar anser dock att utlandstjänsten är en negativ upplevelse för barnen.

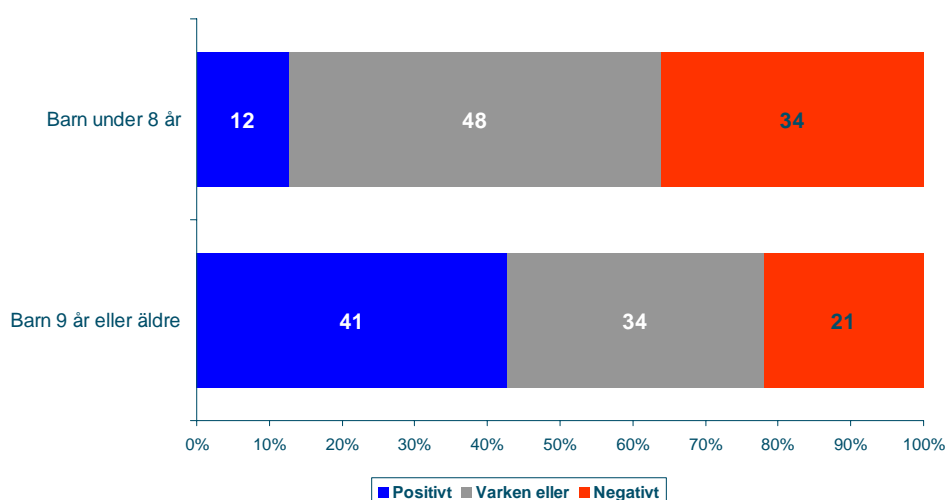
Här finns en tydlig skillnad som hänger ihop med barnens ålder. Bland dem med unga barn anser mycket få att utlandstjänstgöringen uppfattades positivt av barnen.

"De påfrestningar som blir på familjen är inte värd de futtiga extra pengar det blir. Barnen tar stor skada".

"Barnen har det jättejobbigt när han är borta".

"Mycket negativt för familjen och framförallt för barnen. Barn i skolåldern behöver närvarande föräldrar".

Hur tycker du att barnen upplevde hans/hennes utlandstjänstgöring?

Någon information som riktar sig till barn finns i dagsläget inte framtaget. 9 av 10 föräldrar anser att de inför utlandstjänstgöringen inte fick någon information som var speciellt utformad för barnen som förklarar vad utlandstjänst innebär.

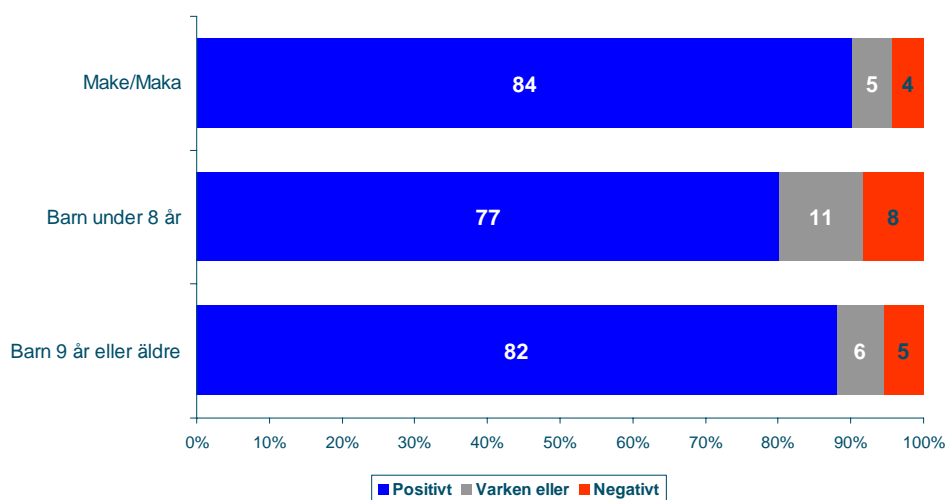
Som vi tidigare nämnt i rapporten finns det ett relativt stort motstånd bland barnfamiljerna till fler utlandstjänster. Många anser att påfrestningarna för familjen och barnen helt enkelt är för stora.

Hemresorna är mycket uppskattade

Personalen som tjänstgör i Utlandsstyrkan är garanterade minst två hemresor (leave) per mission, enligt det avtal som Försvarsmakten och Officersförbundet tagit fram och som reglerar personalens villkor. Om omständigheterna medger kan ytterligare två hemresor beviljas. Leaveperioderna varar 7-14 dagar.

Hemresorna är mycket uppskattade av de anhöriga. 84 procent av de tillfrågade upplevde hemresorna som positiva. Intressant att notera att det bland barnfamiljerna med barn under 8 år, är något färre (77 procent) som är positivt inställda till hemresorna. En kvalificerad gissning är att detta hänger samman med att barnen reagerar negativt på den ytterligare separation det innebär när föräldern åker tillbaka till missionsområdet igen.

Hur upplevde du för din egen del de hemresor som skedde under utlandstjänsten?

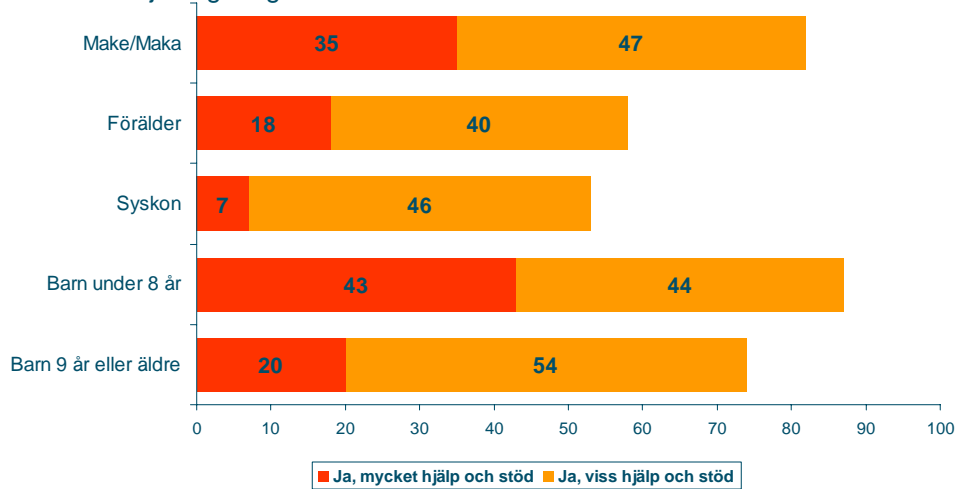

Mer stöd och praktisk hjälp efterfrågas

"Hjälp oss med tunga; jobbiga saker; snöskottning; sköta bil; om något gått sönder i huset. Om man har småbarn är allt detta jobbigt".

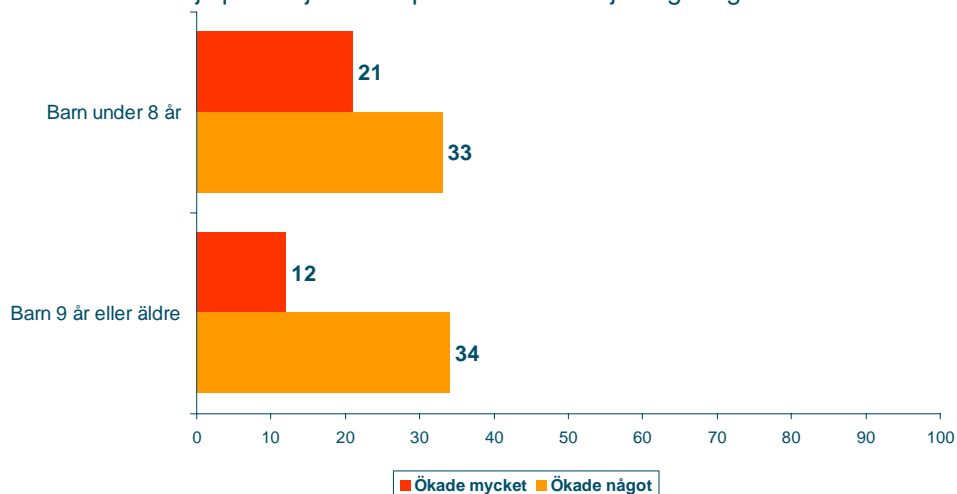
För de som har barn innebär utlandstjänsten att en stor arbetsbörda läggs på en person. Ett eget nätverk bestående av familj och vänner är för många en nödvändighet för att få livspusslet att gå ihop. 7 av 10 anhöriga har fått hjälp och stöd av sin egen familj och sina vänner. Knappt 1 av 10 upplever att de fått hjälp och stöd från Försvarsmakten.

Fick du som anhörig hjälp eller stöd från släkt eller vänner under hans/hennes utlandstjänstgöring?

För många makar ökade utgifterna för barnpassning och hantverkshjälp under partnernas frånvaro. Bland småbarnsföräldrarna uppger varannan att dessa kostnader ökade antingen mycket eller något.

Ökade eller minskade hushållets utgifter för sådant som barnpassning eller hantverkshjälp till följd av din partners utlandstjänstgöring?

Många av de anhöriga efterlyser olika former av praktisk hjälp. Snöskottning, reparation av bil, byte av däck, barnpassning och motsvarande sysslor.

"En kontaktperson när man behöver praktisk hjälp. Alla har inte sin ursprungsfamilj i närheten som kan hjälpa till när saker går sönder".

"Att få hjälp med att handla mat; bidrag för extra fritidsaktiviteter".

"Att få tillgång till någon/någon firma när det gäller praktiska saker som skötsel av hus; när något gått sönder".

"Avtala om förmåner som hjälp med dagis; med gräsklippning; putsa fönster etcetera".

Stöd till anhöriga – nyckeln till framgång

"Jag stod handfallen inför de problem som uppstod vid hemkomsten och lyckades trots god kännedom om FM inte få tag på någon stödperson. Jag hade behövt få mer information om reaktioner vid hemkomst samt ett telefonnummer till någon som jag kunnat ringa och som arbetade med hemkomsten".

Sedan några år tillbaka är en av försvarets huvuduppgifter den internationella verksamheten. Varje år tjänstgör cirka 2000 svenska män och kvinnor i Utlandsstyrkan. Såväl regeringen som försvarsberedningen har uttryckt en ambition om ett dubblerat åtagande. För alla officerare anställda efter 2003 är det obligatoriskt att delta i internationella insatser. Försvarsmakten har tydligt uttryckt att utlandstjänst är meriterande och en förutsättning för befordran. En officer förväntas att tjänstgöra utomlands 3 - 5 gånger under sin karriär, en uppfattning som många officerare också själva stöder. Vår undersökning visar också på ett stort stöd bland de anhöriga för Försvarsmaktens internationella verksamhet. 54 procent var positiva till att deras son/dotter/partner skulle tjänstgöra utomlands. Försvarsmaktens internationella verksamhet får således stort stöd bland de flesta aktörer och intressenter på området.

Utlandstjänsten en svår prövning för barnfamiljen

Men om man tittar närmare på våra undersökningsresultat och granskar vad barnfamiljerna svarar blir bilden en helt annan. För särskilt barnfamiljerna innebär utlandstjänsten en betydande påfrestning och de är också betydligt mer negativa till att deras partners ska tjänstgöra utomlands fler gånger. Om vi tittar på gruppen gifta/samboende så fördubblades nästan andelen negativa, om man jämför deras inställning före och efter deras partners utlandstjänst. Många anhöriga med barn anser att utlandstjänsten påverkar barnen, äktenskapet och deras egen hälsa negativt. Flera anhöriga har uttryckt att en ytterligare mission inte är att tänka på så länge barnen är små och att officeren/soldaten får välja mellan familjen eller utlandstjänsten.

Barnfamiljernas uppfattning går därmed på tvärs mot hur både Försvarsmakten och regeringen ser på vad man som anställd inom försvaret förväntas ställa upp på. Försvarsminister Sten Tolgfors skrev på DN debatt den 9 juni ett inlägg som inte kan tolkas på något annat sätt än att regeringen vill förlänga missionstiderna och dessutom göra utlandstjänsten obligatorisk för alla officerare och soldater som är anställda i Försvarsmakten.

Denna något motstridiga bild gör att främst officerarna sannolikt känner sig klämda mellan två lojaliteter, arbetsgivaren och den egna familjen. Officerare, runt 30 år, som hunnit skaffa sig både livs- och arbetslivserfarenhet är mycket eftertraktade i Utlandsstyrkan. Men dessa officerare är också ofta småbarnsföräldrar och många har inte bara ett barn utan två eller flera. Personalen, och kanske främst officerarna, hamnar här således i en tydlig intressekonflikt mellan sina arbetsgivare och sina familjer. Om inga ordentliga åtgärder vidtas kan detta bli en konflikt med bara förlorare. Det går inte utesluta att just de yngre officerare som Försvarsmakten efterfrågar kan komma att lämna yrket om de kommer till en situation där de tvingas välja mellan familjen och yrkeslivet. Man kan också ifrågasätta om en officer eller soldat, som av olika skäl väljer utlandstjänsten framför den egna familjen, verkligen har de rätta förutsättningarna för att klara sitt arbete. Detta är ett problem som knappt överhuvudtaget diskuteras, varken på den politiska nivån eller inom Försvarsmakten. Detta

menar vi, är ett stort misstag och något som på sikt kan hota kvaliteten och rekryteringen till Försvarsmaktens internationella verksamhet.

Utlandstjänsten – en kvinnofälla?

Officersyrket har i alla tider varit ett mansdominerat yrke. Officerare har i alla tider fått vara beredda på att med relativt kort varsel flytta runt i landet och ta sina familjer med sig. Trots att många andra, tidigare mansdominerade yrkesgrupper, blivit mer heterogena är officersyrket fortfarande ett yrke som främst lockar män. Detta innebär att en absolut majoritet av de anhöriga här hemma är kvinnor och att det således är kvinnorna som får dra ett tungt lass för att Sverige ska kunna fullgöra sina internationella säkerhetspolitiska åtaganden.

Men officerarnas och soldaternas partners är inte några hemmafruar, utan har en egen karriär med olika stor betydelse för dem själva. Det är inte alls självklart att det är kvinnan i en officersfamilj som har det största ansvaret för hem och barnen, utan majoriteten försöker och vill dela lika på dessa uppgifter. För de kvinnor som lever i en relativt jämställd relation kan utlandstjänsten innebära att deras egna karriärer drabbas negativt och bland barnfamiljerna är det flera som ansett det nödvändigt att gå ner i arbetstid under tiden som utlandstjänsten pågår.

Många av kvinnorna upplever att Försvarsmakten tar deras uppoffringar för givet och att Försvarsmakten förväntar sig att de ska ge upp sin karriär till förmån för sin partners. Ordet arrogans är ett uttryck som upprepas av flera anhöriga när de ska beskriva sina känslor för deras partners arbetsgivare. Detta är en kritik som det finns all anledning för såväl politiker som försvarsmakt att både ta till sig och reflektera över. Innebär Sveriges vilja att bidra till fred och säkerhet internationellt, en backlash för jämställdhetsarbetet här hemma?

Graden av risk påverkar de anhörigas inställning

De anhöriga som intervjuats i undersökningen har haft en partner/son/dotter som tjänstgjort i Utlandsstyrkan de senaste två åren. Det är viktigt att ha i åtanke att de insatser som Försvarsmakten genomfört under denna period varit relativt lugna missioner. Ett undantag är dock Afghanistan där svenska trupper varit inblandade i eldstrider och även utsatts för ett bombattentat med dödlig utgång. Undersökningen visar också på att anhöriga till personal som tjänstgjort i Afghanistan upplevt utlandstjänsten som mer påfrestande än övriga anhöriga. De anhöriga till personal i Afghanistan är också mer kritiska och mindre benägna att låta sina partners göra fler utlandstjänster. Ett rimligt antagande är att framtida högriskinsatser där soldater förolyckas skulle ge ett helt annat undersökningsresultat och sannolikt skulle resultera både till en mer negativ inställning till utlandstjänsten, och en större efterfrågan på stöd till de anhöriga.

Vad har Officersförbundet gjort för de anhöriga?

Innan det fanns ett avtal som reglerade villkoren för personalen i Utlandsstyrkan reglerades villkoren genom ett ensidigt arbetsgivarbeslut. Såväl Försvarsmakten som Officersförbundet var dock eniga om att det var bättre att villkoren reglerades i ett kollektivavtal och 2005 kunde parterna till slut enas om ett avtal.

Under förhandlingarna framförde Officersförbundet ett antal krav som syftade till att förbättra villkoren för de anhöriga. Ett av förbundets krav var att Försvarsmakten skulle skapa en

stödfunktion dit anhöriga kunde vända sig för att få hjälp med praktiska göromål som barnpassning, däckbyte, snöskottning etc. Kostnaderna skulle bäras av den enskilde men Försvarmakten skulle stå som upphandlare, för att på så sätt kunna pressa priserna och få fram bra avtal med leverantörerna.

Officersförbundet yrkade även på att en kontaktfunktion i form av en deskofficer skulle införas. Deskofficieren skulle vara den som samordnade anhörigstödet, var sammankallande till anhörigträffar, och skulle fungera som kontaktperson för anhöriga som behöver hjälp eller information i största allmänhet.

Officersförbundet yrkade även på att missionstiderna skulle vara mer flexibla (både kortare och längre) för att bättre anpassas till individernas varierande livssituation. För en del officerare och soldater innebär det inga svårigheter att vara hemifrån i sex månader, medan det för andra innebär stora problem. Genom ett mer flexibelt system skulle det sannolikt vara enklare för officerare och soldater att delta i fler missioner, även om de har små barn.

Dessutom yrkade förbundet även på att antalet hemresor skulle regleras och bli fler än vad som var fallet tidigare, samt att de som hade hemmavarande barn skulle få en extra ersättning.

Officersförbundet och Försvarmakten kunde mötas på halva vägen i förhandlingarna och i dag utgår ett barntillägg på 4000 kr/månad till dem som har hemmavarande barn och de anställda är garanterade minst 2 hemresor per mission.

Avslutning

Det svenska anhörigstödet är tämligen begränsat i jämförelse med många andra länder. Det som närmast kan beskrivas som ett anhörigstöd handlar främst om ett visst ekonomiskt stöd i form av ett barntillägg (4000 kr/månad), som utgår till dem som har barn hemma under utlandstjänsten samt anhörigträffar och hemkomstmöten. Men vår studie indikerar att det finns ett större behov än så bland de anhöriga. Bättre och mer frekvent information, stöd i form av praktisk handräckning och support, ökad kontakt och bättre förståelse för de anhörigas situation och uppostringar, är några exempel på det som efterfrågas av familjerna till officerare och soldater i utlandstjänst.

Men det är också viktigt att betona att behovet av stöd varierar bland de anhöriga, och det går inte att peka ut några enskilda åtgärder som viktigare än andra. Behoven varierar beroende på vilken livssituation man befinner sig i. Det man med säkerhet dock kan fastslå är att behovet av mer stöd är som störst bland barnfamiljerna och att riktade och lyckade stödåtgärder till just denna grupp kan vara nyckeln till ett hållbart personalförsörjningssystem för det svenska försvarets internationella verksamhet. Det är därför hög tid att Sverige anammar det synsätt som finns i många andra länder, och att officerarnas och soldaternas familjer betraktas som en del av Utlandsstyrkan och att ett gediget anhörig- och familjeprogram skapas. Endast på så sätt kan vi trygga en långsiktig personalförsörjning till de internationella insatserna. Vår förhoppning är att denna rapport ska utgöra startskottet för ett sådant arbete.

